

Julie A. Georgie, **The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia**. 1. ed. New York: Palgrave Macmillan, 2009. 248 s. ISBN 978-0-230-61359-1

Julie A. Georgeová, odborná asistentka na University of Texas v Austinu, se zabývá komparativní politologií, zejména demokratizací, etnickou politikou a budováním státu. V recenzované knize se zaměřila na oblast postsovětského Ruska a Gruzie a její výzkum v této oblasti byl financován s pomocí Fulbrightovy nadace. V pěti kapitolách této knihy porovnává, jakými prostředky usilovali lídři etnicky vymezených regionů po rozpadu SSSR o politickou, kulturní a ekonomickou autonomii. Zároveň se snaží najít společné rysy, které tyto autonomní tendence charakterizují. Ke svému zkoumání si vybrala osm regionů Ruska a Gruzie: Baškortostán, Čečensko, Dagestán, Ingušsko, Tatarstán, Abcházii, Adžárii a Jižní Osetii. Každý z nich se vyznačuje jinou mírou separatismu, k jehož prosazení využívá různé prostředky. Jednotlivé případy jsou jedinečné a k objasnění jejich současného stavu Georgeová podává podrobný chronologický popis vývoje od období formování místních etnik až po současnost. Jak sama podotýká, instrumentalismus nejlépe koresponduje s jejím názorem na věc. Opírá se o širokou škálu anglických i ruských zdrojů: knihy anglicky i rusky píšících autorů, články z novin i časopisů, rozhlasová vysílání a agenturní zpravodajství (např. BBC a TASS), internetové zdroje a autorská interview.

Ve své knize překračuje Georgeová běžný názor, že etnické války jsou výsledkem dlouhodobých a zakořeněných náboženských a etnických rozdílů, jež tvoří kulturu a plodí nepřátelství, které lze jen těžko překonat politickou cestou. Kromě tohoto pohledu nabízí také další možné charakteristiky ovlivňující postoj regionů, ale i centrálních vlád k etnické otázce. Zahrnuje zejména různorodé politické a ekonomické aspekty, jež ovlivňují chování elit na regionální i centrální úrovni a v důsledku se promítají také do etnické mobilizace společenství stojících po obou stranách pomyslné linie konfliktu.

První kapitola plní funkci teoretického úvodu do problematiky etnicity a nacionalismu. Zejména tyto dva aspekty uvádí Georgeová v kontextu politiky prováděné vůči etnickým menšinám v SSSR a jeho nástupnických státech. Důležitým procesem, jenž později určoval výchozí situaci, od které se separatistické požadavky odvíjely, bylo dělení SSSR na jednotlivé státní útvary během rozpadu a po konečné dezintegraci společného státu. Toto období určilo budoucí postavení sledovaných regionů, jakož i prostředky a nástroje, jež měly k dispozici pro následné vyjednávání s centrem.

Dále Georgeová zvažuje nejdůležitější faktory, které nejpřesněji odrážejí politickou situaci sledovaných regionů. Nejsilnější a nejbohatší regiony cítily, že na rozdíl od těch chudých mají co ztratit. Etnické násilí tedy častěji vypuklo v chudých regionech, které neměly čím státní moc donutit k vyjednávání, dále když byla centrální vláda slabá a neschopná nabídnout důvěryhodnou dohodu a v neposlední řadě také když neexistovaly či byly ohroženy klientelistické vazby mezi regionálními elitami a centrem. Oproti tomu silné regiony bez klientelismu vykazovaly nižší stupeň separatismu, protože nechtěly riskovat oslabení své ekonomické pozice. Silné regiony se silnými klientelistickými vazbami nejčastěji volily cestu vysoké úrovně separatismu, ale nenásilného. Slabé státy se spíše uchýlovaly k politickým kompromisům, silné státy naopak k donucování.

Druhá kapitola přibližuje průběh ruského etnického federalismu v období let 1991 až 1999. Ilustruje tento vývoj na příkladě pěti regionů, které sledovaly různé separatistické tendence. Ruské vedení bylo k emancipačním požadavkům regionů tolerantní, ale také se silně zajímalo o konsolidaci moci centrální vlády. Tatarstán a Baškortostán byly regiony politicky silné a bohaté, tudíž měly rozsáhlé autonomní požadavky, ale bez použití výrazného násilí. Tatarský prezident Mintimer Šajmijev měl navíc velmi dobré osobní vztahy s ruským prezidentem Borisem Jelcinem. Baškortostán disponoval ještě vyvinutější klientelistickou sítí a byl ze všech sovětských národnostních republik nejbohatší. Jeho strategie byla však váhavější a s méně riskantními požadavky. Čečensko naopak zvolilo cestu nezávislosti pomocí násilných prostředků, protože bylo chudé a jeho vyjednávací pozice slabá. Inguško a Dagestán kvůli absenci regionálních kapacit vedly klidnou politiku s relativně mírnými požadavky. Inguško se dostalo do konfliktu se Severní Osetií ohledně oblasti rajonu Prigorodnyj, což autorka zmiňuje několikrát, ale neupřesňuje, zda Inguško nakonec sporné území dostalo či nikoliv. Poznamenejme přitom, že hranice Inguška nebyly vymezeny dodnes.

Třetí kapitola přibližuje politickou a etnickou situaci v Gruzii v letech 1990 až 2003, tedy před nástupem Michaila Saakašviliho, a zkoumá specifické rysy tří separatistických gruzínských regionů. Gruzínský nacionalismus si odcizil své etnické minority a slabost centrální moci státu jim dala možnost, aby se mobilizovaly. V Gruzii nevznikly formální instituce upravující kompetence centra a regionů. Figurovaly zde jen osobní zájmy a instituce neformální. Gruzie čekala na uzákonění postavení jednotlivých autonomních jednotek do doby, než centrální vláda upevní svou moc. Nejbohatší Abcházie a nejchudší Jižní Osetie se zapojily do násilného separatismu. Gruzii s Abchází, nehledě na konflikt z počátku 90. let, pojily bohaté klientelistické vazby. S Jižní Osetií, která se chtěla spojit se Severní Osetií, však Gruzii spojovala jen řídká klientelistická síť. Adžárie usilovala o autonomii a spolu s tím i o obnovu muslimské identity nenásilnou cestou. Autorka se bohužel nepokusila najít odpověď na to, proč Gruzie nabídla autonomní status Abcházii a Adžárii, ale již ne Jižní Osetii.

Čtvrtá kapitola zachycuje posílení ruské centrální moci a vliv této změny na etnickou politiku ve vztahu centra s regiony v období let 1999 až 2006. Rusko, stejně jako Gruzie, usilovalo po roce 2000 o upevnění kontroly nad jednotlivými regiony federace. Výhodou mu byla lepší infrastruktura a vyšší rozpočet, ale bylo limitováno přetrvávající ochromením centrální moci v důsledku rozpadu Sovětského svazu. Ustavením formálních a stálých institucí se snažilo redukovat moc autonomních regionů. Přesto, že všechny regiony své nároky zmírnily, neboť si uvědomovaly růst sílícího centra, Rusko se k nim nechovalo stejně. Mělo v regionech rozdílné zájmy a podle konkrétních okolností vůči nim také uplatňovalo rozdílnou strategii. Objevují se zde i nové trendy v politice Moskvy vůči etnickým menšinám a pokračuje její personalizace. V Čečensku vzrostl islámský fundamentalismus, což vedlo k teroristickým akcím v centrálních oblastech samotné Ruské federace. Cílem nového prezidenta Putina tedy bylo předvést novou sílu Ruska, a tak inicioval válku, která byla v zahraničí často kritizována.

Pátá kapitola pojednává o centralizačních reformách v Gruzii po revoluci růží a o jejich vlivu na vztahy vlády v Tbilisi s Abchází, Jižní Osetií a Adžárií. Gruzie díky ekonomickému

růstu síla a začala centralizovat moc a reformovat armádu. Také se zajímala o vstup do euroatlantických struktur. Politický program nového prezidenta Michaila Saakašviliho zahrnoval důraz na protikorupční tažení, demokratizaci a budování státu. Po úspěchu v Adžárii však toto nové politické směřování destabilizovalo křehký mír nastolený Ševarnadzem pomocí korupční sítě. Adžárský separatismus poklesl a regionu byla ponechána autonomie. Vztahy s Abcházií a Jižní Osetií se ale zhoršily a nakonec došlo roku 2008 k válce v Jižní Osetii a Abcházií za účasti Ruska. Bohužel, jak autorka sama podotýká, nebylo jejím záměrem věnovat se motivaci Ruska a jeho zájmům a působení v tomto konfliktu.

Kniha Julie Georgové hledala odpověď na otázku, které regiony používají jaké prostředky k prosazení vlastních separatistických zájmů a proč. Dospěla přitom k zjištění, že se separatismus projevil nejvíce během období transformace slabých států a konsolidace moci politických elit. Gruzie ani Rusko nepřipustily nezávislost autonomních regionů a odvetnými akcemi násilí jen zhoršily a počáteční válku nevyhrály. V druhém desetiletí se Michailu Saakašvilimu a Vladimíru Putinovi podařilo posílit politické i ekonomické postavení země a i díky obnově a rozvoji základní silniční sítě, umožňující snazší přesun vojsk, zvýšit kontrolu centrální moci nad neklidnou periferií. Gruzie navíc zahájila reformu armády a boj proti korupci. Zároveň už ale byly oba státy přístupnější k decentralizaci státní moci. Etnické problémy však přetrvávaly a obě země zažily druhou vlnu násilných nepokojů a válek.

Georgeová došla k závěru, že „běžné politické recepty, které podporují demokratizaci a ekonomickou stabilizaci, nemusejí vést ke kýženým – jakkoli předpokládaným – efektům stability a prosperity“ (s. 7). Navíc, když se mezi centrem a regionem utvoří neformální korupční vazby, které vedou k vzájemnému obohacení, může to mít pozitivní vliv na eliminaci etnického násilí. Naopak programy na budování státu mohou etnické násilí a mobilizaci spíše jen zhoršit.

Dále autorka zjistila, že politici někdy váhají s řešením konfliktů, které devastují jejich zemi i populaci, protože jejich politická aktivita by mohla přinést zhoršení etnických bojů, ještě intenzivnější personalizaci politiky a korupci a znesnadnit vznik formálních politických institucí. Z jejího rozboru také vyplývá, že programy na budování státu mohou v důsledku ohrozit jeho křehkou stabilitu. Slabé státy nechtějí formalizovat svou pozici, a tak se zdráhají činit regionům ústupky. Jakmile však jejich moc vzroste, mají tendenci ji regionům předvést i za cenu válečného konfliktu. V některých případech je tedy nejlepší cestou jak udržet v etnicky labilních zemích mír paradoxně spíše klientelismus, korupce a vyjednávání.

Kniha Julie Georgeové představuje originální a přitom faktograficky podložený politický a ekonomický pohled na etnický separatismus v postsovětském Rusku a Gruzii. Relativně podrobně se také věnovala historické zkušenosti národů separatistických regionů, jejich váhu však již nebrala tolik v potaz. I přes zajímavé a někdy až překvapivé poznatky však trochu zanedbala etnické a náboženské vlivy na separatismus v obou zemích. Zároveň mohla věnovat více prostoru zahraničním aspektům, zejména vztahu Ruska s Gruzii, a to přednostně ruské pomoci separatistickým gruzínským regionům. To ale nezmenšuje přínos Georgeové v oblasti etnických konfliktů. Rozhodně poskytuje neotřelý a ucelený vhled do této náročné a nepřehledné problematiky. Pomocí komparativních postupů vyzdvihuje

specifika vývoje jednotlivých etnických regionů a zároveň se pokouší najít společné rysy. Pro přehlednost a lepší orientaci používá autorka různé tabulky; ovšem některé jsou neúplné, neboť data nebyla vždy dohledatelná.

Ve svém ekonomickém a politickém přístupu k etnickému separatismu je kniha výjimečná. Bylo by zajímavé ověřit, zda jsou její závěry aplikovatelné i na výzkum separatismu v případě dalších etnicky definovaných regionů.

Anna Nejedlá

Tamás Hardi, Karoly Tóth (eds), **Határaink Mentén: A szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálata**. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2009. 288 s. ISBN 978-80-89249-32-9

Publikace *Határaink mentén* (Naše společné hranice) je výsledkem společného projektu Fórum institutu ze Šamorína a Centra regionálních studií Maďarské akademie věd. Jednalo se o dotazníkový průzkum uskutečněný v letech 2007–8, jehož cílem bylo objasnit každodenní pohyb a život lidí ve 20 km širokém příhraničním pásmu. Výzkumníci se zaměřili na hospodářskou oblast (obchodní vztahy, cestování za prací), vzdělávání a soukromý život. Autoři předpokládali, že vstup do Evropské unie a Schengenského prostoru přispěl k integraci hranic oddělených regionů. Položili si otázku, zda bude pro místní obyvatelstvo silnější geografická blízkost, anebo státní příslušnost. Vycházeli přitom ze dvou možných scénářů ze západní Evropy, kdy se přes otevřenou hranici rozvinuly silné vazby, nebo naopak i přes velmi dobré mezistátní vztahy k žádné výraznější regionální interakci nedochází. Dotazníkový průzkum byl doplněn rozhovory s nevládními organizacemi, soukromými společnostmi i veřejnými institucemi.

Zdejší pohraničí je autory rozděleno do pěti zón, kdy postupně od západu na východ klesá životní úroveň obyvatelstva s malým zlepšením ve spádových oblastech Košic a Miškolce. Nejdynamičtější se rozvíjející je západní oblast, a to díky třem blízkým hospodářským centrům (Bratislavě, Budapešti a Vídni).

Podle výsledků průzkumu hranice téměř zcela zmizela v hospodářské a soukromé oblasti, ve veřejnoprávní nadále ale přetrvávají významné překážky. Na obou stranách hranice leží města se spádovou oblastí zasahující do druhého státu. I přes odstranění kontrol na státní hranici stále zůstávají některé fyzické překážky – nenavazující a nedostatečné dopravní sítě a systémy, odlišné státní regulace aj. Obchodní vztahy jsou díky jazykové vybavenosti obyvatelstva bezproblémové. Maďarské společnosti využívají výhodnější slovenský daňový systém a fiktivně přesouvají svá sídla na Slovensko. Oboustranně je využíváno příbuzné prostředí pro expanzi trhu. Cestování za prací přes hranici (možné téměř bez omezení od roku 1999) je naproti tomu výrazně jednostranné. Maďarsko využívá pracovní sílu ze Slovenska hlavně díky znalosti maďarštiny. V roce 2004 pracovalo v maďarském příhraničí 30 tisíc slovenských občanů. Nejedná se však o cestování za vyšším výdělkem, ale jde spíše o využití geografické blízkosti. V soukromé oblasti poukázal průzkum na některé zajímavé jevy.